

מבט על, גיליון 243, 1 במארכס 2011

מבט על קהיר מעזה – מוקדם מדי לחגוג

מרק היר

התקוממויות עממיות דרמטיות ברחבי העולם הערבי האפילו בשבועות האחרונים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. עם זאת, חילופי האש בשבוע שעבר לאורך הגבול שבין רצועת עזה לישראל, לרבות ירי טילי הגראד לעבר באר-שבע והתקפות חיל האוויר הישראלי על יעדים ברצועת עזה, משמשים תזכורת לכך שהפוטנציאל לעימות אלים בחזית זו נותר בעינו. אכן, לאור הקשר ההיסטורי בין מצרים לבין רצועת עזה, היו מי שהעריכו כי התחזקותו של החמאס כתוצאה מהפלתו של הנשיא המצרי חוסני מובארכ עשויה לתרום לתוצאה שכזו. אין ספק כי קשר מסוים אכן קיים, אך עדיין לא ברור אם תרחיש כזה אכן יתממש.

במבט ראשון, לחמאס יש את כל הסיבות שבעולם לקדם בברכה את ההתפתחויות במצרים. תחת שלטונו של מובארכ דיכאה מצרים באופן פעיל את הגורמים האסלאמיים במדינה ושיתפה פעולה עם ישראל בניסיון לאכוף פיקוח הדוק על תנועתם של אנשים, סחורות, כלי נשק וכסף אל רצועת עזה וממנה, ובעת ובעונה אחת שימשה כפטרון ליריבי החמאס בגדה המערבית – אנשי הפתח. עם זאת, חמאס (בדומה לפתח), פעל לדיכוי ביטויי תמיכה גלויים בהתקוממות במצרים. צעד זה מרמז על כך שחמאס חש אמביוולנטיות מסוימת, אם לא לגבי נישולו של מובארכ מהשלטון, אזי לפחות ביחס לאופן שבו הדבר התרחש, דהיינו, במחאות עממיות רחבות היקף שלוו בחוסר נכונות מצד גורמים הנמנים עם כוחות הביטחון של המשטר עצמו, לפעול באכזריות וללא רחם נגד הציבור. אמביוולנטיות זו נובעת ככל הנראה מהעדר ביטחון עצמי של חמאס ביחס ליכולתו לסכל או להכיל התפתחויות שכאלה, היה ויתפשטו לרצועת עזה, כפי שהתפשטו לאזורים אחרים בעולם הערבי.

פרט לכך, פרישתו הכפויה של מובארכ תרמה מעט מאוד להבהרת מדיניותה העתידית של מצרים, שכן נראה, כי התפתחות זו הייתה המטרה המוסכמת היחידה של כוחות האופוזיציה השונים. מובן מאליו שחמאס יפיק תועלת רבה אם הפלתו של מובארכ תסתיים במהפכה אסלאמית. חמאס עצמו הוא תולדה טבעית של תנועת האחים המוסלמים בעזה, הקשורים היסטורית לתנועה במצרים. על פי רוב הדיווחים, האחים המוסלמים הם עדיין תנועת האופוזיציה העקבית והממושמת ביותר במדינה. פירוש הדבר הוא, שקרוב לוודאי שתנועה זו נמצאת בעמדה הטובה ביותר לנצל כל חלל או ריק פוליטי שייווצר במצרים שלאחר עידן מובארכ. אכן, כבר בשבועות האחרונים יש סימנים המעידים על אסרטיביות רבה יותר בקרב המוסלמים, לרבות חזרתו למצרים של המטיף הרדיקלי, השייך יוסוף קרדאווי, לאחר למעלה מ-40 שנות גלות בחו"ל, והניראות הרבה יותר של אלמנטים בתנועת האחים המוסלמים בהפגנות המתמשכות בכיכר תחריר שבקהיר. עם זאת, התנועה ההמונית שהביאה להפלתו של מובארכ לא הייתה פרי יוזמה של האחים המוסלמים (שעלו על העגלה בשלב מאוחר יחסית), ולא התאפיינה ברעיונות או בתביעות אסלאמיות. מה עוד שעל פי כל הידוע, האחים המוסלמים אינם נהנים מתמיכה גורפת בדעת הקהל המצרית. בסקר טלפוני - אם כי מוגבל כנראה בהיקפו, רק 15% מהמשיבים הביעו תמיכה "רבה" או "מסוימת" באחים המוסלמים, ורק 7% מהמשיבים תמכו ברעיון לפיו אופיו הלא-אסלאמי דיו של משטר מובארכ היה הסיבה הראשונה או השנייה בחשיבותה להתקוממות נגדו. עובדות אלה מסייעות להבין מדוע החמאס, בדומה לממשלה האיראנית, קיווה לכך שההתקוממות במצרים מבשרת ניצחון של עקרונות אסלאמיים, אך בשונה מהממשלה האיראנית, לא בלבד בין תקוות למציאות.

עם זאת, השתלטות אסלאמית על מצרים אינה התרחיש היחיד היכול לספק יתרון לחמאס. תנועה זו עשויה להפיק תועלת עקיפה מאהדה מצרית כללית לפלסטינים, אשר ממשלה עתידית, ללא קשר לנטייתה האידיאולוגית, עשויה לחוש מחויבת להעניק. לבסוף, קיימת אפשרות לפיה התמשכות תוהו ובוהו פוליטי, הצפוי להתגבר על רקע גל של שביתות מתמשכות ובשל חוסר יכולתה של המדינה לתת מענה לתביעות הכלכליות של ארגוני העובדים שזה עתה זכו להעצמה ושל ארגונים מקצועיים, עלול למנוע את קיומה של סמכות אפקטיבית ברחבי המדינה. שליטה ממשלתית חלשה, בפרט במזרח חצי האי סיני, אזור המתאפיין באופן מסורתי ברגשות טינה מצד הבדואים כלפי הממשל בקהיר, תאפשר הברחות בקנה מידה גדול של כלי נשק וכן מתן הכשרה וסוגי תמיכה אחרים מאיראן וממקורות אחרים.

לעת עתה, אף אחד מתרחישים אלה לא התממש. הטיפול הזריז של הצבא במצב אפשר לו לעצב את ההתפתחויות ולמנוע את התערערות הסדר. את המצב שנוצר ניתן לכנות "מובארכיזם" ללא מובארכיזם", למעט העובדה שהצבא הבהיר את כוונתו לאפשר ולהנחות התפתחות מסודרת של מערכת אזרחית משתתפת במקום לשמור על שליטה ישירה בפוליטיקה המצרית. נותר לחכות ולראות אם הצבא אכן יגלה נכונות או יוכל, הלכה למעשה, להוליך את ההתפתחויות בכיוון זה.

כך או אחרת, נראה כי הפתח הגיע למסקנה, כי האירועים במצרים ובאזורים אחרים בעולם הערבי מחייבים אותו לצפות לקריאות תיגר על הלגיטימיות שלו עצמו, ועל כך מלמדות קריאתו לקיים בחירות חדשות ויוזמתו החדשה לפיוס לאומי פלסטיני. אך דומה, כי אותם אירועים עצמם ערערו את בטחונו של החמאס מכדי שיוכל להגיב לכל אחת מהצעות אלה. ועם זאת, בו בזמן, דומה כי התנאים אינם בשלים עבורו לטפח מקור חלופי לגיטימיות מחודשת – עימות נוסף בקנה מידה גדול עם ישראל. במאזן הכללי, נראה כי פירוש הדבר הוא שעד כמה שהסתלקותו המבישה של מובארכ מהשלטון נתפסת כמועילה להנהגת החמאס, עד כה טרם נודעה לה השפעה מהותית על הבנת התנועה את יחסי הכוחות הכוללים. בנסיבות אלה, ברירת המחדל של החמאס נותרה "לחכות ולראות".